

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей X Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

Наталія Висоцька
Доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ

«МЕНЕ ЗВАТИ ДЕЛІЯ БЕКОН...» АМЕРИКАНСЬКА АНТИСТРАТФОРДІАНКА НА ТЕАТРАЛЬНІЙ СЦЕНІ

Ім'я Делії Бекон (1811-1859) добре відоме всім, хто цікавиться негмамовними дискусіями з приводу авторства шекспірівського канону, що тягнуться вже не перше століття. Харизматична американка з Нової Англії виступала в авангарді антистратфордіанського руху середини позаминулого століття, пристрасно відстоюючи першу за часом виникнення і, мабуть, найпопулярнішу антишекспірівську гіпотезу. Тому не дивно, що моноп'єса американського драматурга Джеймса Армстронга (2009) з довгою назвою «Міс Делія Бекон вперше відкриває світові справжнього автора п'єси, що їх раніше приписували містеру Вільяму Шекспіру», не могла не заінтригувати тих, хто відчуває долученість до шекспірового світу, навіть якщо взяти до уваги, що так зване шекспірівське питання перебуває на його периферії. Таку саму назву має, до речі, і лекція, у формат якої вміщено зміст п'єси.

Нагадаю, що «шекспірівське питання» було породжено, насамперед, невідповідністю між двома образами Шекспіра, яка була усвідомлена як проблема на певному етапі суспільного та культурного розвитку. Один з них – геніальний митець, широко освічений у всіх царинах сучасного знання, знавець тонкощів придворного життя Англії – постає зі сторінок творів, виданих під іменем Шекспіра. Другий – дрібна, пересічна постать малоосвіченого вихідця з нижчих соціальних верств – реконструюється на підставі нечисленних біографічних даних. В результаті формування у західному суспільстві з кінця XVIII ст. нового, історично зумовленого і по суті романтичного розуміння феномену творчості і моделі творця ця неузгодженість стала відчуватися як гостра суперечність, спричиняючи потребу у коригуванні авторства п'єси, які вже набули статусу канонічних як у Старому, так і в Новому Світі. Філософ, вчений, державний діяч, літератор Френсіс Бекон (1561-1626) уявлявся однією з придатних кандидатур на роль автора в силу свого походження, високої освіченості, належності до двору і – що важливо – безумовної близькості його світогляду до духові тих ідей, котрі у художній формі втілював Шекспір. Беконіанська теорія мала чимало прихильників; на кінець XIX ст. вийшло близько 250 книг на її підтримку, причому

серед її adeptів був, наприклад, Марк Твен. Про те, що вона не втратила привабливості і в наші дні, свідчать не лише нові публікації 1990-2000-х рр., а й успішне функціонування в Англії Беконіанського товариства з власним друкованим органом та чисельним членством. Пізніше на роль автора шекспірівських п'єс пропонували ледь не всіх помітних достойників і літераторів елізаветинської доби, аж до самої королеви-діви. Проте розбір антистратфордських теорій не входить до завдань цієї розвідки – це окрема тема, яку детально і зі смаком розробляють у галузі навколо-Бардівської індустрії, котру я назвала б парашекспірознавством. Незалежно від ступеню їхньої ймовірності, знайомство з цими теоріями цікаве і захопливе; не випадково виникнення антишекспірівського дискурсу збігається у часі з народженням детективного жанру [6, р. 4]. Одразу відзначимо, що сучасне академічне шекспірознавство відмовляє будь-яким спробам опротестувати прийняту точку зору в обґрунтованості та доказовості, демонструючи, що всі непрямі «докази проти Шекспіра» могли здатися такими лише за відсутності історичного підходу до культурних реалій раннього нового часу. Йдеться, зокрема, про екстраполяцію на ту добу більш пізнього розуміння літератури як «виразу та дослідження свого «я»» [Ibid., р. 263], не притаманного ренесансним авторам. Як зазначає Дж. Шапіро, «що більше шекспірознавці заохочуватимуть прочитання драматургії та поезії [Шекспіра] в автобіографічному ключі, то більше приводів вони даватимуть для припущень, на яких базується заперечення авторства Шекспіра» [Ibid., р.267].

Хоч би як там було, зрозуміло, що сучасний американський драматург не ставив собі за мету приєднатися до багаторічної наукової суперечки про авторство. Які ж мотиви спонукали його звернутися до давнього (і майже забутого) епізоду цієї суперечки? Видається, головну роль зіграло притягання непересічної особистості протагоністки, в якій автор побачив потенціал драматичної героїні. За його словами, він спресував багато років життя Делії Бекон у короткий відрізок часу, «щоб через один виступ в американському консульстві показати її емоційно насичений пошук, гарячкові одкровлення і повільне сходження у божевілля» [2]. Отже, як читачі/глядачі моноп'єси Армстронга ми автоматично стаємо слухачами, що зібралися на лекцію міс Делії Бекон у приміщенні консульства США в Ліверпулі (місце обрано аж ніяк не випадково, про що йтиметься нижче). Час дій не позначений в силу причин, які також згодом стануть зрозумілі. Апелюючи до цитат з Бекона й Шекспіра, лекторка прагне донести до публіки свою

заповітну думку про те, що справжнім автором творів, приписуваних «тому чоловіку зі Стретфорда», був її предок Френсис Бекон (до речі, реальна Делія Бекон не наполягала на своїй спорідненості з елізаветинським філософом). Серед її аргументів – низьке походження Шекспіра, батька котрого Бекон зневажливо йменує «м'ясником»; гранично нецікаве, бідне на події подальше життя; відсутність у членів його родини хоч би яких ознак геніальності. З іншого боку, зазначає доповідачка, в Англії того часу працював творець нової філософії, викладеної не лише у наукових трактатах, а й у «Гамлеті», «Юлії Цезарі», «Коріолані» під машкарою розваги. Висновок – «ця елізаветинська філософія є, у двох своїх формах, не двома філософіями [...], а однією – тією самою!» [1, p.187], з чого з беззастережною логікою випливає авторство Бекона, підтверджуване і наявністю у текстах п'єс складного, але розкодованого лекторкою шифру. Крізь зовнішню фабульну канву постійно проривається внутрішній сюжет – зойк душі самотньої, схильної до надриву екзальтованої жінки, що перебуває на межі нервового зриву, свідками якого ми стаємо у мить найвищої напруги. Слід віддати належне авторові – ці дві лінії вправно сполучені на обмеженому просторі тексту, що дозволяє досягти трагікомічного ефекту. Його досягненню сприяють часті відхилення Бекон від теми, дедалі відчутніша незв'язність її наративу, дедалі голосніші істеричні нотки, що лунають у ньому, невмотивовані спалахи люті, посилення на травматичні епізоди її приватного життя, аж до шокувальної кульмінації. Фрагментований, рваний дискурс іронічно контрастує з відчайдушними спробами доповідачки, яка втрачає контроль над ним, стати на твердий ґрунт раціональності: «Розум – це єдина сила, якою ми маємо керуватися у пошуках істини» [Ibid., p.184]. Які ж обставини життя й долі Бекон послуговували відправною точкою для фантазії драматурга?

Перед тим, як говорити про них, звернімо увагу на один з парадоксів, на які така багата історія Шекспіра в Америці. Сучасні дослідники не без підстав стверджують, що «шекспірівське питання» – це мало не «американська вигадка». Навіть вбачаючи тут очевидне перебільшення, не можна не визнати, що в авторстві актора зі Стретфорда сумнівалися, хай подеколи не так радикально, як Бекон, багато видатних інтелектуалів періоду «Американського ренесансу» і наступних років. Серед них Н.Готорн, В.Вітмен, Р.В.Емерсон, М.Твен, Г.Джеймс. Парадоксальність ситуації полягає у тому, що республіканська свідомість мала б, здається, вітати демократичну схему, згідно з якою саме творець із соціальних низів досягає художньої досконалості і загального визнання. Цей факт намагалися

пояснити по-різному. Зокрема, Л. Левін пов'язує з'яву та успіх великої кількості антишекспірівських публікацій у США середини ХІХ ст. із зміною статусу Барда в американській культурі – з популярного масового драматурга він перетворюється на ікону високої елітарної культури. «Що вище підносили Шекспіра, то більш неспроможним здавалося припущення, що людина такого низького суспільного положення з сумнівною освітою [...] могла піднятися до вершин його драматургії» [5, р. 74]. У випадку Бекон справа дещо інакша – вона піддала сумніву авторство Шекспіра саме, сказати б, з «лівих» позицій, вважаючи, що за його творами стояла група прогресивних англійських аристократів на чолі з Беконом, які прагнули за допомогою драматургічного таємного письма пропагувати свої республіканські погляди всупереч «деспотизму» самодержавної Єлизавети.

Не зупиняючись докладно на біографії пасіонарної американки, досить повно представленій в грубезній книзі її небожа Теодора Бекона (1888), тим більше, що в наш час вона, так само, як і ідеї Бекон, стала об'єктом наукового вивчення, пунктирно намітимо її вузлові моменти. Делія Бекон, яскрава, високоосвічена жінка і блискуча лекторка, добре відома в трансценденталістських колах Нью-Гейвена і Бостона, дійшла висновку щодо авторства свого великого тезки ще 1845 року на підставі ретельного вивчення текстів Шекспіра. Незабаром після свого «відкриття» вона опинилася у центрі локального церковно-світського скандалу – молодий священик, з яким Бекон була, за чутками, заручена, розірвав стосунки з нею, нанісши їй, судячи з усього, невиліковну травму. 1853 року Бекон вирушає до Англії за матеріальними доказами правоти своєї гіпотези, в яку вона беззастережно повірила. Для цього вона збирається мало не відкрити гробницю Шекспіра у Стрефорді, де, на її переконання, сховані документи таємного товариства. Проте до реальних дій справа не доходить. У 1856 р. часопис «Патнем» публікує статтю з викладом її ідей, котра спричиняє такий потік критики, що часопис відмовляється від подальшої співпраці з Бекон. Наступного року невеликим накладом, зате паралельними виданнями в Англії та США виходить її книга «Розкриття філософії п'єс Шекспіра» – величезна, майже нечитабельна, вона містить як тонкі спостереження та сміливі припущення, що випередили свій час, так і незв'язні, хаотичні пасажі. На цей момент її душевне захворювання посилюється, вона потрапляє до психіатричної лікарні, і невдовзі після повернення на батьківщину вмирає, залишивши, щоправда, чимало послідовників.

Коротке і бурхливе життя, підпорядковане «одній, але полум'яній» пристрасті, привертає сьогодні увагу як дослідників феміністичної орієнтації, так і шекспірознавців, які намагаються осягнути механізми зародження та функціонування антистретфордських теорій. У контексті п'єси, що розглядається, для нас цікавий один з його мікросюжетів, а саме, роль, що її у долі Бекон (з посмертною репутацією включно) зіграв її відомий сучасник, письменник Натаніель Готорн (1804-1864). У 1853-1857 рр., тобто якраз під час перебування Бекон в Англії, Готорн виконував обов'язки консула США в Ліверпулі (призначення, яким він був зобов'язаний своєму університетському другу Франкліну Пірсу, обраному президентом США). Його увагу до ідей та особистості Бекон привернули сестри Пібоді – з молодшою, Софією, Готорн був одружений, а старша, Елізабет, відіграла помітну роль у трансценденталістському русі. На їхнє прохання Готорн відвідав свою співвітчизницю у Лондоні (це була їхня єдина зустріч), і, попри вельми скептичне ставлення до її теорій, не міг не визнати за нею силу розуму, чарівність особистості вже не молоді і, вочевидь, хворої жінки, а також пристрастність, з якою вона відстоювала свої ідеї. Він не лише надав їй фінансову допомогу для видання книги, але й зголосився написати до неї передне слово. Свої враження від знайомства з Бекон письменник відбив в есеї «Спогади про обдаровану жінку», згодом включеному до збірки нотаток про Англію «Наша стара домівка» (1863). Готорн не сумнівається у тому, що Бекон «була одержима манією»: «ці всепоглинаючі ідеї про авторство шекспірових п'єс і глибоку політичну філософію, приховану під їхньою поверхнею, повністю позбавили її рівноваги» [4]. Водночас, вважає письменник, «вони чудово сприяли розвитку її інтелекту і зробили з неї те, чим вона інакше не стала б» [Ibid.]. На думку Н.Бейм, суб'єктивність його погляду зумовлена сприйняттям Бекон як останньої у ланцюгу його власних героїнь-бунтівниць, таких як Гестер Принн («Червона літера»), Зенобія та Присцилла («Роман про Блайтдейл»). «Готорн зобразив Бекон як сполучення двох основних типів, до яких належать його персонажі», гадає дослідниця, – «це людина, одержима ідеєю, що визначає форму її внутрішнього та зовнішнього життя, і героїня, яка не підкоряється моральним законам суспільства і кидає виклик соціальним умовностям»[3]. Саме готорнівська оцінка стала тією призмою, крізь яку постать Бекон значною мірою сприймалася наступними поколіннями. Не дивно, що Готорн як поза сценічний персонаж п'єси Армстронга відіграє в ній важливу роль.

По-перше, знайомство з фактами його біографії пояснює вибір місця дії – гіпотетично Бекон дійсно могла скористатися приміщенням американського консульату, яким керував прихильний до неї дипломат-літератор, як трибуною для пропаганди своєї теорії. Однак її ліверпульська лекція повністю є плодом уяви драматурга; насправді нічого подібного не було, тому п'єса й не містить вказівок на час дії. По-друге, упродовж всього монологу Бекон постійно апелює до Готорна, який, вочевидь, знаходиться у залі: дякує йому за підтримку, представляє публіці як славетного письменника, неодноразово запрошує зайняти місце поруч з нею, посилається на розмови з ним. Невипадково одним з нечисленних елементів сценічного оформлення слугує «порожнє крісло» [1, р.183], що стоїть справа від доповідачки. Проти всі її заклики намарно; Готорн не лише не приєднується до Бекон на подумі, але взагалі жодним чином не виявляє своєї присутності серед публіки. Між тим, звернення до нього набувають все більш особистого характеру. Проводячи паралель між «справжнім автором» п'єси і Готорном, вона атестує обох як людей «великих літературних достоїнств, що перебувають на урядовій службі», мають високі зв'язки у суспільстві і, можливо, «нещасливі у подружньому житті, очікують на можливість кохання з...» [Ibid., р.186]. Втім, вона одразу обриває себе – «мабуть, я зайшла надто далеко». Наступна обмовка, цілком за Фройдом, засвідчує настійливе ототожнення нею Френсиса Бекон з Готорном; і, нарешті, не в змозі далі стримувати себе, Бекон надає волі емоціям: «Ми можемо кинути виклик умовностям, містере Готорн. Для нас не мають значення традиції, для нас не має значення шлюб; забудьте про свою корову з Нової Англії; я носитиму вашу червону літеру!...О, господи!» [Ibid., р.188]. Напруження, що наростає, кульмінує у фізичній дії, зазначеній у ремарці: «Вона зойкає і падає на кафедру. Папери розсипаються у всі боки. Вона заламує руки у нестямній люті і продовжує верещати крізь сльози. Зупиняється. Відкриває очі. Дивиться на публіку» [Ibid.]. Відтак, за версією Армстронга вже не Готорн ототожнює Бекон зі своїми бентежними трагічними героїнями, а вона сама примірює на себе маску жінки, відринутої фарисейським патріархальним суспільством. Не дивно, що й фінальну репліку п'єси адресовано письменнику: «Я знаю... ви не могли сидіти тут поруч зі мною. Тепер я це розумію. Але.. це ж вас я бачила у задніх рядах... Чи не так?... Містере Готорн? Ви...? Містере Готорн...?» [Ibid., р.189].

Таким чином, у монолозі зливаються разом трагедія, хай суб'єктивна, пророка, не почутого сучасниками, яким, поза

сумнівом, вважала себе Делія Бекон, і фрустрація незадоволеної жінки, що почувається жертвою чоловічої зради.

В цій парадигмі Готорну відведено незавидну роль ще одного представника «натовпу», глухого до прозрінь вищого порядку, ще одного чоловіка, нездатного оцінити запропонований дарунок, що зраджує дарувальницю. Попри очевидну невідповідність цієї уявної картини дійсності, заслуга Армстронга в тому, що, представивши її нам через живий сценічний образ, він спонукає побачити у феномені Бекон не просто історичний курйоз, чергову «божевільну на горищі», а драматичну фігуру, яка опинилася у точці перетину культурних, гендерних, владних відносин середини позаминулого століття в США, що переживали етап трансформації.

Література

1. Armstrong, James. The True Author of the Plays Formerly Attributed to Mister William Shakespeare Revealed to the World for the First Time by Miss Delia Bacon / James Armstrong // The Best American Short Plays. 2008-2010 / Ed. by Barbara Parisi. – Milwaukee: Applause Theatre and Cinema Books, 2010. – P.181-189.

2. Armstrong, James. Play on Delia Bacon / James Armstrong [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://armstrongplays.blogspot.com/2014/01/best-monologues.html>

3. Baym, Nina. Delia Bacon: Hawthorne's Last Heroine / Nina Baym. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.english.illinois.edu/-people-/emeritus/baym/essays/last_heroine.htm

4. Hawthorne, Nathaniel. Recollections of a Gifted Woman / Nathaniel Hawthorne. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.online-literature.com/hawthorne/our-old-home/5/>

5. Levine, Lawrence. Highbrow/Lowbrow. The Emergence of Cultural Hierarchy in America / Lawrence Levine. – Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1988. – 306 p.

6. Shapiro, James. Contested Will: Who Wrote Shakespeare? / James Shapiro. – N.Y.: Simon & Schuster, 2010. – 339 p.